17

Original file

17. Diagnostika rodiny

1. **Sobotková (2000): Psychologie rodiny**

(víc celostní, na celou rodinu zaměřená dg.)

Metodologická specifika studia rodin

1. fenomén odlišnosti systému vyššího řádu než je jednotlivec – studie rodin musí mít na zřeteli větší jednotky (dyády, triády, celé rodinné systémy, nejlépe i s jejich širším sociálním zázemím)
2. dosud neexistuje adekvátní interakce mezi teorií, výzkumem a praxí – na systémový přístup je kladen důraz v terapii, nikoli však v diagnostice a výzkumu
3. zkoumání:
    1. do 80. let 20. stol. zaměřen především na patologii (alkoholismus, delikvenci)
    2. od 90. let zaměření na předpoklady a kritéria zdravého fungování rodiny – chceme-li rodině porozumět, poznáváme v prvé řadě to, jak rozděluje své běžné úkoly, jak členové komunikují, co je pro běžný chod typické → znaky úspěšně fungujících rodin:
4. vyváženost blízkosti a autonomie
5. schopnost adaptace, zvládání změn a ztrát
6. schopnost kooperace
7. jasná komunikace
8. vysoká úroveň humoru a radosti v rodině
9. věrnost (nikoli jako morální princip, ale jako vědomá osobní volba)
10. afiliativní postoj ke druhým, k sociálnímu okolí

tato zkoumání zdánlivě normálních rodin jsou však metodologicky ošemetná, protože tyto rodiny většinou nejsou motivované spolupracovat, nemají „problém“

1. v rámci rodinné terapie má diagnostika dvojí význam:
    1. předchází terapii a usnadňuje ji
    2. pomáhá hodnotit výsledky terapeutického procesu
2. hlavní úskalí = kvalita vztahu mezi profesionálem a rodinou (validita diagnostiky determinována otevřeným vztahem mezi zúčastněnými)
3. 9 základních kategorií údajů:
    1. údaje o jedincích (sociodemografické údaje, závažné události ve vývoji, pozice v rodině, přesvědčení, postoje, očekávání, silné stránky aj.)
    2. zdravotní údaje (postižení a nemoci, případné abúzy, úroveň péče o zdraví v rodině aj.)
    3. vývojové údaje (rodinný životní cyklus – současné vývojové úkoly rodiny, překonané krize, působící stresory aj.)
    4. strukturální údaje (role, pravidla, hranice, koalice, hierarchie, konflikty, uzavřenost a vzdálenost v rodině aj.)
    5. mezigenerační tematické údaje (vztahy mezi generacemi, co se přenáší, význam širší rodiny aj.)
    6. kulturní údaje (kulturní zázemí rodiny, životní úroveň, případné etnické vlivy aj.)
    7. spiritualita (duchovní dimenze, víra, hodnoty ovlivňující život rodiny aj.)
    8. ekosystémové údaje (údaje o širších sociálních systémech, se kterými je rodina propojena, jako je škola, zaměstnání, přátelé, ale i vlivy politické, socioekonomické aj.)
    9. rodinné zdroje (sil, opory, pomoci – jak v rámci rodiny, tak v širší sociální síti)

Hlavní znaky dg. metod

1. důraz na cirkulární myšlení oproti lineárnímu
2. posun od homeostatickému k vývojovému paradigmatu – je více zohledňován fakt, že systémy jsou v neustálém pohybu → spíše než rovnováhu (homeostázu) zdůrazňujeme koherenci (souvislost, spojitost)
3. nutnost pojmout diagnostiku především jako kontakt, který rodině něčím prospěje, nikoli jako nutnost bez praktického významu pro ně → lepší spolupráce a nižší zatížení sociální žádoucností; strategie snižování sociální žádoucnosti:
    1. zkoumání ve známém prostředí (lépe je pozorovat rodinu doma)
    2. SŽ rodičů se snižuje za přítomnosti dětí (sledujeme komunikaci partnerů i za přítomnosti dítěte)
    3. neverbální chování se hůře modifikuje (sledujeme gestiku, proxemiku aj.)
    4. SŽ klesá s časem (stylizace i obranné mechanismy ustupují, když s rodinou trávíme více času)
4. problém interpretace: získané informace často profesionál interpretuje jinak než rodina sama – vliv rodinných mýtů aspol. (*family construction of reality; family belief system*) → je důležité mít respekt k jevové realitě rodiny a zároveň určitý odstup, dobré je rovněž kombinovat pozorování rodiny s hloubkovým interview – hledáme a sbíráme rodinná témata, abychom se mohli lépe orientovat při sbírání informací a náležitě je interpretovat
5. dobré získávat informace od každého člena zvlášť a pak při společném setkání účelně konfrontovat jejich percepce rodiny, někdy také vhodné konzultovat své interpretace s někým, kdo rodinu lépe zná (např. sociální pracovnice aj.)

Obecné principy rodinné diagnostiky

1. diagnostika je nezbytným předpokladem vhodné intervence – identifikace slabá místa fungování rodiny, a naopak, umožní zjištění silných stránek rodiny, jejích pozitiv a možností, které se dají dále rozvíjet
2. nezbytné otázky na začátku: které aspekty rodinného systému máme hodnotit, na jakou úroveň rodinného systému se máme nejdříve zaměřit (jedinec, dyáda, celý systém), jaké postupy ulehčí sběr nezbytných informací, jaké metody máme použít k utřídění získaných údajů aj.
3. je vhodné, když jsou použité metody podloženy jednotnou teorií – užijeme-li metody s odlišným teoretickým zázemím, hodnocení rodiny a interpretace nálezů mohou být zavádějící kvůli nestejným důrazům a nejednotné terminologii
4. dg. rodiny má být víceúrovňová – řada autorů považuje za vhodné začít na úrovni páru/rodiny a pak se pohybovat oběma směry – k individuu i širšímu systému
5. diagnostika rodiny má svá specifika, proto do ní nemůžeme mechanicky přenášet metody určené k dg. osobnosti či interpersonálních vztahů – často se ne zcela přesně předpokládá, že kresba rodiny dítětem nebo výpověď o tom, jak adolescent vidí svoje rodiče (ADOR, Matějček, Říčan, 1983) jsou metodami rodinné dg. → ***rodinná diagnostika je (v užším smyslu slova) založena především na srovnávání více výpovědí o rodině, tedy jak jednotliví členové vnímají svou rodinu a vztahy v ní***
6. rozlišujeme: vnitřní perspektivu (jak rodina vypovídá sama o sobě), vnější perspektivu (nezúčastněné pozorování), účastnickou perspektivu (společná analýza problému, partnerská spolupráce mezi profesionálem a rodinou)

Sebeposuzovací techniky (*sign approach* – zachycují znaky, příznaky určitých jevů)**

1. vedle klinického rozhovoru nejčastěji užívaná dg. metoda
2. klady
    1. jednoduché na administraci
    2. odkrytí událostí a zkušeností, o kterých se respondenti rozpakovali mluvit v rozhovoru
    3. poskytuje údaje o vnitřním světě respondentů (× pozorování)
    4. zápory
3. náchylné na zkreslení (vývoje respondentem, interpretace posuzovatelem)
4. mohou nechtěně ovlivnit následné chování respondentů
5. poskytují málo detailů týkajících se aktuálního průběhu interakcí v rodině, současného dění

Pozorovací techniky (*sample approach* - zachycuje přímo vzorky rodinných interakcí)**

1. poskytují aktuální údaje o dění v rodině
2. zatímco sebeposuzování zachycuje atribuce zkoumaných členů rodiny, které jsou ovlivněny rodinnou historií, vzájemnými vztahy a různými situacemi, pozorování zdůrazňuje atribuce pozorovatele a jeho perspektivu – pozoruje chování v kratším čase, ale u více lidí v určitém typu situace - při kombinaci obojího hovoříme o tzv. ***multiple method strategies***

KLINICKÉ METODY

1. **Návštěva v rodině (dle Sobotková, 2000 – **asi hodně její téma, stačí znát okrajově**)**
2. v ČR má velkou tradici v oblasti sociálních služeb, v rámci psychologických vyšetření však není příliš častá (víceméně omezená na rodiny, kde je osoba s postižením, popř. návštěvy pěstounských rodin)
3. důležité zejména proto, že při návštěvě psychologa v jeho ordinaci se mluví především o významných událostech, každodenní fungování je přehlíženo → význam sblížení s rodinou, což je první předpoklad jejího poznání
4. problém: chybí metoda, jak třídit a interpretovat údaje z návštěv, vzniká tak nepřeberné množství nepřehledných dat z terénu
5. klady: zisk jinak nedostupných informací, ověření informací získaných jinými metodami, výzva pro psychologa a testování jeho profesní role; prostor pro nové možnosti výzkumu
6. průběh návštěvy závisí do velké míry na rodině samé – rytmus sbližování řídí rodina (počátečné zdráhání je logické)
7. sledujeme:
    1. vstřícná gesta, sociálně žádoucí chování (může být znakem např. vysoké orientace na dokonalost) – nakolik se jedná o sebeprezentaci a nakolik rodina skutečně jeví známky dobré rodiny, nakolik návštěva utlumila běžný chod rodiny - optimálně nabízí pohoštění, chlubí se tím, na co je hrdá, ale běžný chod rodiny není narušen
    2. souhlasy a nesouhlasy, iniciaci a pasivitu členů, rodinné stereotypy

cílem vytvořit celkový dojem – pozorované detaily a zvláštnosti na straně jedné a výsledky ostatních užitých metod na straně druhé

1. nejvhodnější doba – všední den, kdy je rodina zatížena běžnými činnostmi + upozornit rodiče, že se nám nemusí neustále věnovat, že nechceme narušit chod domácnosti (zároveň prostor pro pozorování), známkou dobrého kontaktu s rodinou je pokud nám dovolí zapojit se do jejích činností (např. pomoc v kuchyni) – diagnosticky velmi zajímavé
2. zaujímáme roli zúčastněného pozorovatele
3. ekologický princip (Balcar, Říčan, 1982) – byt a jeho zařízení považujeme za materiál, z něhož rodina vytváří své dílo, které reprezentuje její vnitřní svět + je důležité vědět, jaké významy připisuje svému bydlení rodina sama (průvodcem po bytě by nejlépe měla být celá rodina)
4. 4 roviny, ve kterých je možné rodiny popisovat:
    1. regulace přístupu: hranice vůči návštěvníkovi (velkou roli přitom hraje osobnost návštěvníka)
    2. sociálně-psychologická atmosféra: subjektivní pocity z návštěvy i pocity příslušníků rodiny odpozorované zejména z neverbálního chování nebo i přímo sdělované
    3. styl bydlení: věnujeme pozornost tomu, jestli a kdo nabídl prohlídku bytu, dále účelnosti, uklizenosti, proporcím

reprezentační a soukromé části bytu (a prostupnost soukromých částí), prvkům disharmonickým a neobvyklým, přítomnosti dětských prvků, celkové stylizaci rodiny, bereme ohled i na ekonomické možnosti rodiny
4. hranice osobních teritorií: propustnost a síla hranic mezi privátním územím členů rodiny

5. **Rozhovor**
6. náročný v tom, že musíme sledovat interakce, situace je méně přehledná, musíme vnímat daleko více signálů z různých stran a monitorovat komplexnější situaci
7. nejčastěji polostrukturovaný rozhovor, který umožňuje i spontánní komunikaci toho, co chtějí členové rodiny sdělit – informace si s vědomím klientů stručně zaznamenáváme v průběhu a v nejbližším možném čase je doplníme
8. snažíme se dobře rodinu seznámit s prostředím, nefrustrovat ji vymezeným časem – ve snaze získat co nejautentičtější výpovědi (když už není možná návštěva rodiny)
9. předchází: seznámení se se členy rodiny, objasnění účelu rozhovoru, dbáme na dostatek času pro vytvoření důvěry, pozornost je třeba věnovat také tomu, aby rodina byla co nejvíce motivovaná ke spolupráci, rodina by měla vycítit nejen profesionální, ale i lidský zájem
10. v průběhu vedle informačního kanálu sledujeme i ten neverbální a pozorujeme vzájemné interakce členů
11. v rámci rodinné anamnézy se často dělá i ***genogram***: genealogické schéma rodiny, schematicky znázorněný rodokmen, obvykle zahrnující více generací: značí se pohlaví, věk, případné úmrtí a další důležité údaje jako potrat, rozvod, délka manželství, vdovství, mimomanželský vztah

TESTOVÉ METODY

1. není jich mnoho, v ČR hlavně dotazníky a posuzovací stupnice, popř. projektivní techniky
2. rozdíly: v míře soustředění na minulost × právě probíhající chování, v tom jestli se zabývají jednotlivcem a jeho interakcemi × rodinným systémem jako celkem

Sebeposuzovací

Škála rodinného prostředí (ŠRP; Hargašová, Kollárik, 1986)

1. přepracovaná a adaptovaná verze *Family Environment Scale (FES; Moos, Moos, 1981)*, u nás první oficiálně vydaná metoda k dg. rodiny jako systému
2. interakcionistická perspektiva – chování je složité, závislé od osobnosti i prostředí, hodnocení rodiny jako celku
3. metoda zprávy o vlastní percepci rodiny – sbíráme data od všech členů rodiny (asi od 10 let věku)
4. 10 subškál o 9 položkách (platí/neplatí), které se dají rozdělit do 3 dimenzí:
    1. vztahová dimenze __(jak silný je pocit „my“, otevřenost v citovém projevu, konfliktní interakce) - soudržnost - expresivita - konfliktovost - __dimenze osobnostního růstu (autonomie členů, vzájemná soutěživost, ale také postoje a hodnoty – v ČR vzhledem k období, kdy byla metoda převedena, je tato část hodně sycena politicky a ideologicky, zatímco v originále zachycuje eticko-náboženskou orientaci → zdroj velkých zkreslení, potřeba adaptace na netotalitní poměry)
5. nezávislost
6. orientace na úspěch
7. intelektuálně-kulturní orientace
8. aktivní rekreační orientace
9. morálně-světonázorová orientace
10. dimenze udržování systému (vnitrorodinná struktura, pravidla a povinnosti)
11. organizace
12. kontrola
13. získáváme dva základní údaje:
    1. profil: standardizované skóry se zakreslují jako profil – výsledkem je určité typové zařazení rodiny:
        1. rodiny orientované na osobní růst – orientované na: nezávislost / úspěch / morálně-nábožensky / intelektuálně-kulturně
        2. rodiny orientované na vztahy: na vzájemnou podporu / na konflikt
        3. rodiny orientované na udržování rodinného systému: jedním z typů rodiny dezorganizované

typy rodin se krom vztahových charakteristik a zákl. charakteristice liší i v dalších ohledech (míra stresu, množství individuálních psychických symptomů jedince, vztahy k širšímu okolí aj.)

1. - skór rodinné inkongruence: vyjadřuje, nakolik se členové shodují, resp. neshodují ve vnímání rodinného prostředí - pozor: neusuzujeme z toho na harmonii/disharmonii rodiny, i disharmonické rodiny mohou být relativně kongruentní → signalizuje skryté problémy v některé dimenzi, což je patrné z výsledního grafu, nebo zvýšenou citlivost jednotlivých členů rodiny na jisté rodinné jevy
2. využitelnost: v rodinném poradenství (nástroj pro zpětnou vazbu v rodině – přesun od individuálních problémů k problémům interakce), v předmanželském poradenství (porovnání představ a původních rodin), v rozvodovém poradenství (znalecké posudky), u pěstounů a adoptivních rodin, ve výzkumných studiích k typologizaci a diferenciaci rodin
3. doporučená je souběžná aplikace s jinými metodami
4. poznámky:
    1. profily mohou odrážet osobnost členů rodiny (extroverti, osoby temperamentní a dynamické obecně skórují výš)
    2. profil odráží momentální situaci v rodině – problematická situaci posunuje skóry do nižších hodnot (zejména expresivitu, soudržnost a osobní rozvoj)

Family Concept Q-Sort (van der Veen, v ČR Špitz)

1. dříve než ŠRP, dnes už spíše zapomenutá metoda, není dostupná dobrá adaptace na české podmínky, vytěsnil ji pozdější nástup ŠRP
2. zjišťuje názor na vlastní rodinu
3. 80 položek, které nucenou volbou klient třídí do 9ti sloupců (např. „Otevřeně si navzájem vyjadřujeme své myšlenky a pocity.“) – třídění může být použito k porovnávání, např. současná vs. ideální rodina
4. ukazatele rodinného systému:
    1. skór spokojenosti s vlastní rodinou u každého člena zvlášť (korelace skutečného a ideálního pojetí rodiny)
    2. skór reálné rodinné kongruence (korelace mezi pojetím rodiny jednotlivých členů)
    3. skór kompatibility partnerů (korelace ideálních pojetí rodiny obou partnerů)
    4. skór rodinného přizpůsobení (srovnání s optimální společenskou normou)

Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scales - FACES II (Olson, Russell, Sprenkle, 1983)

1. v ČR není oficiálně vydaná, ale existují české překlady (Sobotková, 1993, Říčan 1990 pak zkrácená verze **FACES III**)
2. dá se porovnávat se ŠRP
3. sleduje funkčnost rodinného páru, resp. rodiny, v dimenzích adaptability a koheze (z nich se pak vyvozuje ještě třetí dimenze: komunikace)
4. založená na posuzování rodiny jako celostního systému
5. každou položku hodnotí člen rodiny na škále 1-5, kdy nejčastěji užívaná FACES II má 30 položek (16 koheze, 14 adaptabilita)
6. adaptabilita (měnlivost) vyjadřuje přizpůsobení se potřebám rodiny, ale i externím požadavkům, je odstupňovaná ve 4 úrovních: rigidní, strukturovaná, pružná, chaotická – střední hodnoty jsou přitom považovány za optimální (stejně tak u koheze)
7. koheze vyjadřuje vzájemné emoční vazby, také 4 úrovně: rozpojená, oddělená, spojená, propletená
8. komunikace – facilitující dimenze vyčtená na základě dvou primárních
9. pokud se percepce zásadně neliší, je možné vytvořit i párový skór (sečtení individuálních výpovědí)

Family Assessment Measure (FAM, Skinner, Steinhauer, Santa-Barbara, 1983)

1. u nás zatím spíše neznámá, i když existují snahy o její adaptaci
2. dobrá pro kvantifikaci silných a slabých stránek rodiny
3. kategorie: plnění úkolů, výkon rolí, komunikace, afektivní exprese, citová angažovanost, kontrola, hodnoty, normy
4. tři formy:
    1. obecná škála: soustředí se na rodinu jako systém
    2. dyadická vztahová škála: zkoumá vztahy mezi konkrétními páry v rodině
    3. sebeposuzovací škála: zachycuje individuální percepci fungování rodiny
5. používaná jako měřítko efektivity rodinné terapie i nástroj pro výzkum rodinných procesů
6. dobré psychometrické kvality a významně rozlišuje mezi problémovými a neproblémovými rodinami

Clinial Rating Scale (CRS, Olson, 1990)

1. nepatří mezi klasické sebeposuzovací techniky, ale shrnuje pohled terapeuta, výzkumníka či obecně pozorovatele na rodinu – obdobně jako FACES hodnotí kohezi, adaptabilitu a komunikaci páru/rodiny
2. dle autora se jeví jako užitečné podrobněji analyzovat rozdíly ve vnímání rodiny mezi jejími členy a pohledem odborníka
3. zdůrazňuje také opakování hodnocení rodiny pro získání dynamického pohledu na rodinu (jak rodina funguje v současné době, jak za zvýšeného stresu, jaké proměny v čase prodělává)

→ žádné ze sebeposuzovacích škál přitom nenahrazují klinické metody ani pozorování v přirozeném či experimentálním prostředí, ale můžou být vhodným zdrojem dodatečných informací

**Test rodinného systému - Family system test (FAST, Gehring, 2005) **

1. rychlý (individuální administrace 5-10 minut, skupinová 10-30 minut)
2. použitelný už od 6 let věku, pro různé typy rodin, nevyžaduje jazykovou vybavenost
3. figurální technika – respondenti rozmisťují dřevěné figurky představujících členy rodiny na šachovnici (45×45 cm s 81 čtverci), je možné využít rovněž různě velkých podstavců
4. respondenti vyzváni, aby figurkami znázornili na šachovnici typickou situaci v rodině (alternativy: ideální / konfliktní situace) – výsledné znázornění = rodinné reprezentace, které se značí do testového formuláře, následuje rozhovor, který objasňuje některé detaily (např. jak dlouho tyto vztahy v rodině trvají)
5. vzdálenost mezi figurkami = koheze
6. vyvýšení figurek pomocí podstavců = hierarchie (rovnostářská mocenská struktura × hierarchické vztahy)
7. každá dimenze se skórována jako nízká, střední, vysoká → podle jejich kombinace pak: typ rodinné struktury vyvážený, labilně vyvážený a nevyvážený
8. dále se sleduje flexibilita – rozdíly ve znázornění běžné/ ideální/konfliktní situace; rozdíly v percepci
9. individuálně zjišťujeme představy o rodině, skupinově sledujeme interakci při rozmisťování
10. široká interpretace: rozdíly v typické/ideální/konfliktní reprezentaci, jednoho člena, vzájemné porovnávání reprezentací různých členů, možnost opakované administrace s časovým odstupem a vyhodnocení rozdílů dále sledujeme interakci – jak a kdo rozmisťuje, v jakém pořadí, jak je to

komentováno, zda nebyl někdo důležitý vynechán či tam naopak není někdo navíc

1. předpokladem administrace je dobrá znalost rodinné anamnézy (např. opomenutí sourozence na šachovnici má jinou výpovědní hodnotu, pokud např. studuje v jiném městě)
2. **Svoboda, Krejčířová, Vágenrová (2009): Psdg. dětí a dospívajících**

(více na dítě zaměřená dg.)

Význam rodinné dg. pro dítě:

1. posouzení rodinného zázemí = povinná součást psy vyšetření
2. čím mladší dítě, tím důležitější kontakt i s rodiči (u dospívajících záleží na situaci)
3. kvalita prostředí (míra zájmu rodičů) souvisí s emočním prožíváním a sebehodnocením dítěte, funkční rodina jako opora při traumatech a krizích × narušené vztahy = patogenní a neurotizující činitel
4. prvotně se dotazujeme rodiče, který s dítětem přichází, pokud však rodina hraje v problému významnou úlohu, pracujeme s celým rodinným systémem

Přímé pozorování

1. = první zdroj informací ještě před formálním vyšetřením
2. zdravíme všechny a informujeme se proč přišli právě v této sestavě (a taky se ujišťujeme zda je přáním všech zúčastněných mít u vyšetření např. i doprovázející babičku)
3. nejprve diskutujeme se všemi co přišli jejich zakázku, zajišťujeme pocit bezpečí a otevřenou komunikaci i témat, kterým se rodina obvykle vyhýbá
4. sledujeme komunikační výměny stejně jako obsah sdělení – o povaze problému vypovídá i to, jak rodiče mluví o dítěti, koho považují za hlavní zdroj nesnází, jaká je sdílená hypotéza o příčinách problému a jaké jsou postoje všech členů k této situaci
5. dále se ptáme na výchovné postoje, manželský vztah, zvláštnosti vztahu sourozenců a vztahů s prarodiči a dalšími příbuznými, nakonec se ptáme na spokojenost s jednotlivými oblastmi rodinného života a co by každý mohl udělat pro zlepšení svého postavení v rodině
6. z pozorování můžeme usuzovat na organizaci rodiny a povahu komunikace
7. samotné rozsazení má diagnostický význam (včetně mezer mezi členy)

Speciálně zaměřené pozorování – posuzovací škály

1. malé děti (kojenecký věk): interakce matka – dítě (krmení, hrová interakce, kvali i kvanti aspekty komunikace), např. škála ***AMIS (Ainsworthová, 1978***): 25 položek ve třech oblastech (chování matky, chování dítěte, dyadické položky); sleduje se především:
2. kontingence = bezprostřední reakce matky na jemné i výraznější signály dítěte
3. synchronie a reciprocita = přizpůsobení se tempu a cyklům zájmu a pozornosti dítěte
4. emoční vyladění = sdílení radosti i nepohody (dle Sterna souvisí s pozdější em. a osobnostní adaptací dítěte)
5. přizpůsobení kognitivní kapacitě (baby talk)
6. konzistence = interakční cykly jsou konsistentní napříč časem (nemění se v závislosti na psychickém stavu matky)
7. podpora vývoje = matka reaguje na zralejší chování, nepodporuje ho v regresi

Ainsw.: charakter časného vztahu je podmíněn především senzitivní reaktivitou matky – pocit bazální jistoty se pak projevuje zejména v situacích stresu (***Attachment test*** na přítomnost matky + cizí osoby: jisté, vyhýbavé, úzkostné, dezorganizované reakce), vliv však hraje i temperament a kognitivní charakteristiky dítěte, navíc je důležitá i interakce otec – dítě (triadická interakce během prvního roku nemá smysl zkoumat, neboť dítě se neumí věnovat více partnerům současně)

1. batole: škála **HOME **(Caldwell, Bradley, 1979): posuzuje kvalitu rodinného prostředí, k hodnocení dochází přímo v rodině dítěte (zejména tam, kde je dítě ohroženo nedostatečnou péčí či týráním) – dimenze: - citová a verbální reaktivita matky - přijetí chování dítěte (přehnaně nekritizuje) - organizace fyzického prostředí a času - poskytování vhodných materiálů ke hře - jak se matka dítětem zabývá (podporuje vývojové pokroky) - příležitosti ke změně stimulace během dne (otec, příbuzní) - starší děti: pozorování a analýza rozhovoru (verbální i neverbální komunikace) – často užívána specifická témata, kde úkolem rodiny bývá nejčastěji řešení nějakého problému nebo dosažení konkrétní dohody (např. míra povolené autonomie u dospívajících/ naplánujte si společný víkend, dovolenou) - z Palo Alta vyšel **Strukturovaný rodinný rozhovor** skládající se z pěti úkolů, které cíleně stimulují přirozenou interakci a pomáhají rozumět způsobům zvládání zátěže v rodině – rodina má během 45 minut prodiskutovat:
    1. jaký je váš názor na hlavní problémy vaší rodiny?
    2. naplánujte něco, co byste mohli dělat jako rodina společně
    3. jak jste se právě vy dva mezi miliony lidí našli
    4. pohovořte si o přísloví typu: Valící se kámen mechem nezaroste (mohou nejprve probrat rodiče a pak vysvětlit dětem)
    5. každý členy rodiny má uvést hlavní chybu osoby, která sedí po jeho levici
        1. **metoda odhalených diferencí**(např. Rosenzweigův frustrační test) – kladou se otázky a když se rodina rozchází, tak má za úkol řešit otázku společně a dojít k pro všechny přijatelnému řešení – sleduje se, jak se rodina shodne, kdo se prosadí apod., často i mikroanalýza videozáznamu (jak často kdo mluví, kvalita sdělení – em. pozitivní/negativní a dotazy) – pomáhá odhalit sekvence vedoucí ke konfliktu nebo naopak jeho řešení
        2. občas i **sociometrie** otázkami typu „s kým děláš nejraději domácí úkoly“, „kdo ti pomůže, když máš trápení“ – nesmí přehnaně zatěžovat dítě, na druhou stranu velmi přesvědčivé pro dospělé

Individuálně administrované metody

Dotazníkové

1. nejčastěji zachycují kvalitu dyadických vztahů z pohledu dítěte

Bene-Antony (pro mladší děti)

***PARQ** (viz dále)

***ADOR** (z Childrens report of parentel behavior invenotry, 1965)

1. „adolescent o rodičích" – postoje, jednání a výchovné styly očima pubescenta či adolescenta: 13-18 let)
2. 2×50 otázek pro matku a pro otce zvlášť
3. rozlišuje 3 faktory: pozitivní zájem × hostilita, direktivnost × autonomie, nedůslednost
4. dobrý na detekci konfliktů a problémů (i např. suspektní závislost na alkoholu rodiče, problémové chování dítěte), pomáhá v rozvodových řízeních k detekci kvality vztahu k matce/otci
5. dobré východisko pro rozhovor s dítětem, Matějček doporučuje do základní trojky: PDW, Catellův HSPQ a ADOR; Řían doporučuje kombinovat s projektivními technikami

Dotazník pro zjišťování způsobů výchovy v rodině (Čáp, Boschek, 1994)

1. 11-17 let
2. 40 položek postihujících 4 komponenty výchovy: kladný, záporný, požadavků, volnosti (odpovídá ADORu – pozitivní, hostilní, direktivní, autonomní)
3. žádoucí aby krom dětí vyplnili i rodiče s ohledem na představu o hodnocení dětí
4. někdy se kombinuje se škálou PARQ pro rodiče, aby došlo i k sebeposouzení (jinak lze rovněž požádat rodiče, aby škály pro děti vyplnili tak, jak si myslí, že by je vyplnilo jejich dítě) – porovnání rozdílů opět slouží k lepšímu porozumění rodinnému fungování
5. škály pro rodiče, kde posuzují sami své postoje vůči dítěti (zejména u malých dětí): ***Dotazník rodičovských postojů*** (**PARI**, Schaefer a Bell)
    1. 115 položek pro matky, 100 pro otce vyjadřujících míru souhlasu s danými tvrzeními
    2. uspořádáno do skupin výchovných postojů k dítěti, např. podněcování aktivity, lámání vůle aj.

Sebehodnocení chování matky a otce k dítěti*PARQ** (Rohner, do češtiny Matějček)

1. vychází z teorie rodičovské akceptace a odmítání – postoj ovlivněný vlastními zkušenostmi z dětství → dynamika rodinných problémů
2. 60 položek k vyjádření míry souhlasu ve 4 subškálách: 1. citová vřelost, 2. hostilita a agresivita, 3. nevšímavost a zanedbávání, 4. odmítání dítěte
3. rodiče vyplňují primárně za sebe + možnost vyplnit o vlastních rodičích s ohledem na to, když byli sami dětmi
4. česká standardizace na rodiče 10-15tiletých dětí

dotazník hyperaktivityVCOP

1. projektivní techniky
    1. nejčastěji kresby: rodiny, začarované rodiny, ale i volná kresba či např. nejezčí zážitek, veselý/smutný obrázek
    2. varianty TAT příběhů: test rodinných vztahů Jacobsnonové, CATO (dítěti je předkládána série obrázků, na nichž je vždy nakresleno dítě - pouze silueta postavy - se kterou se má dítě identifikovat, kdy na obrázcích jsou vyobrazeny různé situace a úkolem je popisovat, co na obrázku vidí, jak to asi bude dál apod., odp. se zapisují)

    3. metody konstruktivní: scénotest von Staabsové (úkolem sestavit scénku ze života rodiny)
    4. metody verbální: doplňování vět, doplňování povídek

Rodinné úkoly

1. celé rodině zadán určitý specifický úkol, kdy se pozoruje: proces řešení, kvalita rodinné komunikace, výsledný produkt
2. rodina vyvíjí zvýšen úsilí ke zvládnutí neznámé situace a uniká z konvenční společenské role
    1. především projektivní metody (rodinný Rorschach, TAT)
    2. výkonové testy (skládání hlavolamů)
    3. specifické pro tento účel vytvořené metody (Ostrov rodiny, Mapa rodiny, Model rodiny)
    4. často také společné rodinné kreslení = zadání společně nakreslit vlastní rodinu, kdy se hodnotí jak výsledný produkt, tak kvalita interakce (kdo kresbu řídí, kdo kreslí koho – v málo soudržné rodině např. každý sám sebe); někdy se kreslí i rodinný strom
    5. dramatické úkoly: Irvin a Mallory ((1975) – každý si zvolí jednu loutku, tu nějak pojmenuje a společně sehrají scénku

**→ něco podrobněji: **

1. často se používá ***Rodinný scénotest*** –rodinami dobře přijímán
    1. úkolem z předloženého materiálu (něco jako svět v miniaturách – různé soubory materiálů, nejčastěji von Staabsové, popř. varianta od Boreckého) sestavit libovolnou scénku ze života rodiny
    2. mimo standard (interakce atd.) nás zajímá, jaké figury byly zvoleny pro jednotlivé členy rodiny (jestli odpovídá pohlaví, věk aj), kdo je vybral, prostorová vzdálenost mezi členy, zda jsou mezi nimi překážky nebo jsou v interakci a jakou má interakce povahu (kooperace, soutěžní, agrese), pozornost se věnuje i další použitým prvkům (lidé mimo nukleární rodinu, zvířata, předměty)
    3. hodnotí se rovněž celková bohatost scény, uspořádanost, využití plochy, ohrazování, popř. trojdimenzionální charakteristiky (rozměr do výšky, stabilita, vratkost)
    4. ppodobně se pracuje i s ***Testem světa Bühlerové*** (Sandplay – scénky z miniaturních hraček stavěné na pískovišti)
2. ***metody topografického charakteru***:
    1. ***živé sochy***
        1. jeden z členů rodiny má za úkol rozmístit ty ostatní a nakonec i sebe tak, aby vztahy byly vyjádřeny prostorově (blízkost, hierarchie) a aby každý zaujímal někaou symbolickou pozici → poté se k tomu všichni vyjadřují; stavět lze i společně, a to i ideální rodinu / sochy se mohou rozpohybovat / úkolem může být i vymyslet metaforické pojmenování pro sousoší
    2. ***Ostrov rodiny= OR*** (Rieger, 1991)
    3. ostrov jako metafora pro vyjádření rodinného systému s jeho hranicemi i vztahy k okolí
    4. lez pracovat s celou rodinnou i zadat někomu v nepřítomnosti některých členů
    5. každý ostrov má tři vrstvy: pevninu, tělo a bázi oživované členy rodiny, ale i zvířaty a jinými osobami
    6. hravá technika, odbourává konvence
3. ***Kresba prostoru rodiny*** (Geddes, Medeway, 1977)
    1. na tabuli je označen prostor a někdo z rodiny zaznačí pozice členů + mimo rodinný prostor další významné lidi a instituce
    2. dále se kreslí kvalita komunikace mezi znázorněnými osobami pomocí určených symbolů (např. barvy)
4. ***Mapa rodiny*** (Vyhnálek, Vyhnálková, 1991)
    1. členové schématicky znázorňují své pojetí vlastní rodiny a své kresby pak mohou přímo porovnávat
    2. členové rodiny jsou na volném listu papíru znázorňováni kolečky
    3. v další fázi dochází ke společnému zakreslení
5. ***Model rodiny***(Vyhnálek, Vyhnálková)
    1. místo kreslení se modeluje z modelíny – hodnotí se prostorové aspekty (vzdálenost, velikost), použité tvary a barvy
6. **Ludewig (1983)**pracoval již se schematicky vytvořenými figurkami, kdy **Arnold (1983) **se pokusil o lepší standardizaci a větší přesnost měření získaných výsledků (?? podobný ne-li to samé co Test rodinných systémů viz výše dle Sobotkové ?? popis obdobný, ale jména jsou zde jiná):
    1. existují figurky pro rodiče, prarodiče, děti a další, i zvířata, kdy figurky mají naznačený obličej a liší se barvou (pohlaví) – úkolem rozestavět figurky na šachovnici (černobílá pole, na každém max. jedna figurka)
    2. nejprve zase staví každý, jak rodinu vnímá on, pak staví ideální rodinu a nakonec se má celá rodina shodnout na stavbě reálné rodiny
    3. kromě volby konkrétních figurek a výsledného umístění se sleduje i pořadí umísťování figurek, směr jejich pohledu, počet změn umístění a jejich směr
    4. umožňuje lepší kvantifikaci oproti volným kresbám či modelům, která je dána přesnou lokalizací postav na šachovnici